

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE FARŞÇA NESİR

Fahrettin Coşguner*

Özet: Selçuklular dönemi her alanda olduğu gibi Farsça nesir açısından da altın dönemini yaşamıştır. Tarih, dil ve edebiyat, sosyal ve siyasî konular, din ve tasavvuf, tıp, astronomi gibi ilim dallarında çok değerli mensur eserler verilmiştir. Biz de bu çalışmamızda yaklaşık 2 asır boyunca Farsça yazılmış meşhur nesir örneklerini tanıtmak istedik. Bu birbirinden kıymetli eserlerin ancak 112 tanesinden bahsedebildik. Bunları tüm özellikleriyle anlatabilmek geniş çaplı bir çalışma konusudur. Eserleri sıralarken kronolojik sıraya uymaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Selçuklu dönemi, Farsça nesir, Tarih, Siyâsetnâme, Kâbusnâme.

PROSE IN PERSIAN IN THE SELJUQS PERIOD

The Seljuq era was a golden period in almost every field including the prose in Persian. Many valuable works in history, literature, social and political sciences as well as religion, sufism, medicine and astronomy were produced in Persian during this time. Our aim in this study is to publicize some of the famous prosaic works written in Persian in a period of two centuries. We mentioned only 112 works in chronological order.

Key words: The seljuqs, prose in Persian, History, Siyâsetnâme, Kâbusnâme.

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü (e-posta: fcosguner@hotmail.com)

Döneme Kısa Bir Bakış

Selçuklu sülalesi Oğuz Türkleri beylerinden Dekak'ın oğlu Selçuk tarafından kurulmuştur. Selçuklular Türkistan tarafından İran'a gelmiş ve önce Buhara bölgesine yerleşmişlerdir. Selçuk'un torunları Çağrı ve Tuğrul Beyler kuvvet toplayarak h.431/1039 senesinde Horasan'a gelmiş ve Gaznelileri mağlup etmişlerdir. Önce Merv'de, sonra Nişabur'da adlarına hutbe okutmuşlardır. Daha sonra Tuğrul Bey Rey şehri hükümet merkezi yapıp fetihlere başlamış ve Bağdat'a kadar gitmiştir. Halife de onu güzel karşılamıştır. Bu şekilde Selçuklu Devleti kuvvetlenip tedricen ilerleyerek büyük bir nüfuz kazanmıştır. Merkezi Horasan olan Büyük Selçuklular h.552/1157 senesinde yıkılmıştır. Selçukluların diğer kollarından Suriye Selçukluları h.VI./XII asrın başlarına kadar; Irak ve Kirman Selçukluları da bu asrın sonlarına kadar hükümet sürmüşlerdir.

Fars Edebiyatı bakımından bu hanedanın önemi diğerlerinden fazladır. Nasır Hüsrev, Enverî, Muizzî, Katrân ve Senâî gibi şairler, Gazzâlî, Kuşeyrî ve Necmeddin-i Kübrâ gibi alimler, fakihler ve şeyhler hep bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu zamanda telif edilen edebî, tarihî ve dinî eserler diğer dönemlerden çok fazladır. Yalnız Melikşah ve Sencer gibi sultanlar değil, Amîdü'l-mülk ve Nizâmü'l-mülk gibi vezirler de ediptirler ve edebiyatı himaye etmişlerdir. Genelde Amîdü'l-mülk Farşça, Nizâmü'l-mülk de Arapça ile meşgul olmuştur. Nizâmü'l-mülk Nişabur, Bağdat ve sair yerlerde Nizâmiye Medreseleri açmış ve asrın belli başlı ulemasını oralarda toplamıştır.

Selçuklular döneminde tasavvuf çok ilerlemiştir. Nizâmü'l-mülk'ün İsfahan'da kurduğu tekke birçok şeyhi barındırmış ve Bağdat'taki Nizâmiye Medresesi'yle aynı önemi kazanmıştır. Bu ilmî ve edebî gelişme yalnızca Selçuklu padişahlarının himayeleri sayesinde

olmamıştır. Arap hakimiyetinin bitmesi, Farsça'nın revaç bulması, Sâ mânî ve Gaznelilerin ilerlemeleri bölgede inkişaf meydana getirmiştir. Gazneliler Selçuklulara mağlup olmakla beraber yıkılmamışlar ve uzun müddet Selçuklularla muasır olarak hüküm sürmüşlerdir. Selçuklulardan başka onların dostu olan Atabekler ve Şirvanşahlar da alim ve şairleri himaye etmişlerdir.¹

Bu Dönem Nesrinin Genel Olarak Üslup Özellikleri

“İrak Üslubu” olarak da isimlendirilen bu dönemde nesir eski sade üslubundan yavaş yavaş kurtulmaya, akıcı, cazip ve sanatlı hale gelmeye başlamış ve büyük ilerleme kaydetmiştir. Seci’li nesir yazma ilk defa bu dönemde ortaya çıkmış ve Abdullah Ensârî bu işin piri olmuştur. Seci’li nesirden başka sanatlı nesir de bu dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu nesrin en önemli örneği Ebu’l Meâlî Nasrullah b. Muhammed’in Kelile ve Dimne’sidir. Dini medreselerin yayılması ve buralardaki eğitimin en revaçlı hale gelmesiyle Arapça İran’da manevi bir nüfuz kazanmıştır. Yine bunun bir sonucu olarak nesrin konusu çoğalmış, çeşitli konularda risaleler ve tasavvufî eserler ortaya çıkmıştır. Birçok kelime, terkip, ıstılah hatta Fars dilinde yeni sarf ve nahiv kuralları kullanılmaya başlanmıştır. Nesri güzelleştirmek ve etkisini arttırmak için içerisine şiir katılmıştır. O dönemdeki şeyhlerin vaazları, hutbeleri ve konuşmaları da o zamanın nesrinin büyük bir kısmını teşkil etmektedir. Sözü uzatma, Arapça ve Farsça’dan atasözleri, şiirler ve çeşitli şahitler getirme bu dönem nesrinin özelliklerindedir. Bu da ihtiyaç olmadığı halde çeşitli Arapça kelimelerin kullanılmasına yol açmıştır.²

Bu Dönemde Yazılmış Belli Başlı Mensur Eserler

1-Tercüme-i Risâle-i Kuşeyrî:

İmam Ebu'l Kâsım Abdülkerim b. Hâzin-i Kuşeyrî (ö.h.465/1072)), h.437/1045 yılında tasavvufun temelleri konusunda “Risâle-i Kuşeyriyye” adıyla meşhur bir risale yazmıştır. İmam'ın ölümünden kısa bir zaman sonra bu esere iki tane Farsça tercümesi yapılmıştır. Birincisi İmam'ın öğrencilerinden Ebu Ali b. Ahmedü'l-Osmânî tarafından yapılmıştır. Bu tercümenin bir nüshası Ayasofya Kütüphanesi 2077 numarada, diğer bir nüshası da Britanya Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Bu tercümenin hata ve yanlışlarla dolu olması onun tekrar ıslahını gerekli kılmış ve bu da Kirman'da h.550/1155 yılından sonra Ebu'l-Futûh Abdurrahman b. Muhammed-i Nişâburî tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun da bir nüshası Lala İsmail Kütüphanesi 120 numarada kayıtlıdır.³

2-Târih-i Beyhakî:

Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî (h.385-470/993-1077) tarafından h.451/1059 yılında yazılmaya başlanmış ve birkaç yıl sürmüştür. Yazar ömrünün ilk yıllarında Nişabur'da ilim tahsiline başlamıştır. Daha sonra da Gazneli Mahmud'un sarayında saray katipliği yapmıştır. Bir müddet hapsedilmiş, hapisten çıktıktan sonra da Gazneyn'de uzlete çekilmiş ve burada vefat etmiştir.⁴ Yazar zamanının olaylarını rûznâme şeklinde yazmıştır. Cümleler birbirine giriftir. Otuz cilt olduğu söylenen bu eserden günümüze yalnız Gazneli Sultan Mes'ud dönemini içine alan kısmı kaldığından kitaba *Târih-i Mes'udî* de denilir.⁵

Kitap önce 1861'de Kelkete'de, daha sonra da Edip Pîşâverî'nin tashih, haşiye ve açıklamalarıyla hk.1305-1307/1887-

1889 yıllarında İnan'da basılmıştır. Arapça ve Rusça tercümelere de yapılmıştır.⁶

3-Keşfü'l-mahcûb:⁷

Ebu'l Hasan Ali b. Osman b. Ebî Ali Cullâbi-yi Gaznevi-yi Hicvîrî (ö.465/1072) tarafından h.V/XI. asrın başlarında yazılmıştır. Attâr ve Câmî gibi büyük zatların eserlerinde istife ettikleri sufilerin önemli ve en eski eserlerindendir. Ayne'l-yakîn, Hakke'l-yakîn, makâm-i temkin, muhazara ve mükâsefe gibi kavramlar bu eserde çokça geçmektedir. Diğer bir farkı da secî'li nesrin özelliği olan ölçü-lü ve vezinli cümleler kullanılmasıdır.⁸

Kitap Jakovski tashihiyle 1929'da Leningrat'ta, Seyyid Ahmed-i Alişah tarafından hk.1342/1923 yılında Lahor'da, Hekim Muhammed Hüseyin Fâzil-i Dîvbendî'nin tashihiyle 1931'de yine Lahor'da basılmış ve daha sonra Tahran'da Jakovski tashihinin tıpkı basımı gerçekleştirilmiştir.⁹

4-Nâsir Hüsrev'in Eserleri:

İsmailiye mezhebinin büyük şair, yazar ve mütekellimi olan Nâsir Hüsrev'in birkaç önemli Farsça eseri de vardır.

a) Câmî'u'l-hikmeteyn: Ebu'l-Heysem'in meşhur kasidesine şerh olarak Bedahşân emiri Aynü'd-devle Ebu'l-meâlî Ali b. Esed b. Haris'in isteği üzerine hk.462/1069 yılında yazmıştır. Bu eserinde, Ebu'l-Heysem'in her bir beytini tafsilatıyla açıklamış, hikmetli suallerini ve İsmailiye inancının esaslarıyla ilgili soruları geniş bir şekilde cevaplamıştır.¹⁰ Kitap, İnan ve Fransız Enstitüsü'nün İnanbilim Bölümü tarafından hş.1332/1953 yılında basılmıştır.¹¹

b) Zâdu'l-musâfirîn: İsmailiye kelamının en önemli eserlerinden sayılan bu kitabı hk.435/1061 yılında yazmıştır. İlmin bölümleri, hislerden bahis, cisimler ve ilgileri, nefis, heyula, mekan, zaman,

terkip, hudûs-i alem ve isbat-i Sâni, hilkat-i alem, nefsin cisimle ilgisi, ahiret, tenasüh mezhebine ret, sevap ve ikâbın isbatı ve lezzet konusu gibi mevzular olmak üzere yirmi yedi konudan bahsetmektedir.¹² Kitap hk.1341/1922 yılında Berlin’de ve daha sonra da Tahran’da yayınlanmıştır.¹³

c) Vech-i Dîn (=Ruy-i Dîn): Yine Nâsir Hüsrev’in İsmailiyye mezhebinin kelim, tevil, ibadetlerin batını ve din kurallarıyla alakalı olarak yazdığı bir eserdir.¹⁴ Kitap ilk defa hk.1343/1924 yılında Berlin’de yayınlanmıştır.¹⁵

d) Sefernâme: Nâsir Hüsrev’in ilk mensur eseridir. Yazarın yapmış olduğu seferler sonucunda elde ettiği geniş malûmatları, değerli coğrafya ve tarih bilgilerini ve çeşitli bölgelerdeki insanların adet ve geleneklerini beyan eden bir içeriğe sahiptir.¹⁶ Kitap hş.1349/1970 yılında Tahran’da yayınlanmıştır.¹⁷

e) Hân-i İhvân: Ahlak, öğüt ve nasihat olarak yazılmıştır. Önce 1946’da Kahire’de, sonra hş.1338/1959’da Tahran’da basılmıştır.¹⁸

f) Kuşâyîş-i Rehâyîş: Kendi mezheptaşlarından birisi tarafından sorulan otuz soru ve onların cevaplarını içermektedir. Kitap Rus Eyvanof ve Sa’îd Nefîsî tarafından hş.1328/1949’da Bombay’da yayınlanmıştır.¹⁹

Ayrıca bunların dışında Bostânü’l-ukûl ve Delîlü’l-mütehayyirîn adlarında henüz elimizde bulunmayan iki mensur eserden de söz edilmektedir.²⁰

5-Kâbusnâme:

Zeyyâr sülalesinden Emir Unsurü’l-meâli Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr tarafından hk.475/1082 senesinde yazılan bir nasihatnâmedir. H.V/XI. asırda yazılan mensur eserlerin en büyüğüdür. Çok sade, tatlı ve akıcı üslupla yazılmış olup göz boyayan süsler-

den uzak, tarih, dil ve zamanın adetleri bakımından birçok hususiyetleri içermektedir. Müellifi hem asker, hem alim, hem de ariftir. İran ve İslamiyet'in mazideki olaylarına ve zamanının hadiselerine hakkıyla vakıftır. Emir Keykâvus bu eseri oğlu için yazmıştır. İçinde kendi şiirleri de vardır. Eser İran'da sekiz kez basılmıştır. Sa'îd Nefisî, kitabın hk.750/1349 senesinde yazılmış eski bir nüshayı şerh, ilave ve güzel bir mukaddimeyle 1933 yılında neşretmiştir.²¹ Kitap kırk dört bابتan oluşmaktadır.²²

6-Tefsîr-i Suver-i Âbâdi:

Sultan Alparslan'ın saltanat döneminde (455-465/1063-1072) yaşayan Ebu Bekr Atik b. Muhammed el-Herevî es-Suver-i Âbâdi tarafından yazılmış olup V/XI. asrın önemli mensur eserleri arsında yer alır. Kitabın nüshaları; İran-ı Bâstân Müzesi Kütüphanesi'nde, İngiltere İndia Office'de, Berlin Kütüphanesi'nde ve İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır.²³ Kur'an'ın açıklamalarını içeren kitabın bazı bölümleri İran'da basılmıştır.²⁴

7-Lugât-ı Furs:

Ebu Mansûr Ali b. Ahmed-i Esedi-i Tûsî tarafından Erdeşir b.Deylemspar el-Kutbi el-Necmi-i Şâir'in isteği üzerine yazılmıştır. Bu kişi aynı zamanda Esedi'nin talebesidir. Esedi Lugât-ı Furs'u kendi asrında yaşayan Azerbaycan'daki şairlerin Horasan ve Maverâünnehr'de kullanılan kelimelerden haberdar olmaları için yazmıştır. Eser elimizde bulunan en eski Farsça sözlük olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca her kelime için bir veya daha fazla şahit beyit getirmiş olması eserin değerini arttırmaktadır. Böylece o dönemdeki birçok şairin beyitleri günümüze kadar ulaşmıştır. Lugatte kelimeler son harfleri dikkate alınarak sıralanmıştır.²⁵ Kitap ilk önce Paul Hörn tarafından Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan ve yazım tarihi hk.732/

1331 olan nüsha esas alınarak 1897'de Berlin'de basılmıştır. Daha sonra Abbas İkbâl-i Âştîyânî bu baskı üzerinden Tahran'da hş.1319/1940 yılında tekrar yayınlamıştır. Dehhudâ son baskısına bir haşiye ve Sadık Hidayet de Mecelle-i Musiki'de bu lugatın yanlışları hakkında hş.1319/1940 yılında bir açıklama yazmışlardır.²⁶

8-Tâcü't-terâcim:

Bu kitap "Tefsir-i Esfereyânî" adıyla da meşhurdur. V/XI. asrın ortalarında İmamüddin Ebu'l-Muzaffer-i Şâhpûr tarafından Farsça yazılmış önemli tefsir kitaplarından birisidir. Kitap bölümlere ayrılmış ve her bölümde bir surenin tercüme ve tefsiri verilmiştir. Kitabın nüshaları; Paris Milli Kütüphanesi, Meryem suresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan bölümün tefsirini içeren ikinci cildi Medrese-i Spahsâlâr Kütüphanesi, Tahran Üniversitesi Kütüphanesi ve Türkiye'deki kütüphanelerde mevcuttur.²⁷

9-Nizâmü'l-mülk'ün Eserleri:

a) Siyâsetnâme (=Seyru'l-mulûk): Otuz yıl (455-485/1063-1092) Selçuklu sarayında vezirlik görevinde bulunan Nizâmü'l-mülk Ebu Ali Hasan b. Ebu'l-Hasan Ali b. İshak b. el-Abbas el-Tûsî'nin bu eseri dönemin en önemli eserlerindedir. Melikşah'ın arzusu üzerine 484/1091 yılında yazılan bu eser; padişahların, vezirlerin, emirlerin, kadıların, hatiplerin ve büyük devlet adamlarının vazife, ahlak ve muşeret usullerini öğretmekle beraber o zamanın bir çok özelliklerini bize gösterir ve bazı siyasi olayların mahiyetini ortaya koyar.²⁸ Kitabı ilk olarak müsteşriklerden Şiffer 1310/1891 yılında Paris'te yayınlamış ve Fransızca'ya tercüme etmiştir. Seyyid Abdürrahim Halhâlî 1931'de h.970/1562 senesinde yazılan bir nüshadan güvenilir bir neşir yapmıştır.²⁹

b) Vesayâ-yi Nizâmü'l-mülk (=Destûrû'l-vezâret): Nasihatler ve Nizâmü'l-mülk'ün başından geçen olayları anlatan bir mukaddime ve iki bölümden oluşmaktadır. Hk.1305/1887 yılında Bombay'da yayınlanmış, Şeffar de bu eseri Siyâsetnâme'nin zeyli olarak 1887'de Paris'te yayınlamıştır.³⁰

c) Kânûnu'l-mülk: Siyâsetnâme'nin bir parçası olarak da kabul edilen Nizâmü'l-mülk'ün bir risalesidir.³¹

d) Vasiyetnâme: Müctebâ Minovî İstanbul Nafiz Paşa Kütüphanesi'nde bir mecmuada 328 numarayla kayıtlı bir vasiyetnâme bulmuştur. Bu vasiyette; Nizâmü'l-mülk, kardeşi Fâkih Ecel'e evlatlarını ve karısını emanet etmektedir. Vasiyetin metni Zebîhullah Safâ'nın Târih-i Edebiyât der-Îrân adlı eserinde mevcuttur.³²

10-Şehmerdân b. Ebi'l-Hayr'ın Eserleri:

a) Ravzatü'l-müneccimîn: Müneccim ve alim olan, h.V/XI. asrın sonlarında yaşayan Şehmerdân nücum konusundaki bu eserini hk.466/1073 yılında yazmıştır. Bu dönemde yazılan kitapların üslup özelliklerini taşımaktadır.³³

b) Nuzhetnâme-i 'Alâyî: Yine nücum konusunda hk.506-513/1112-1119 yılları arasında yazdığı bu eseri de aynı üslup özellikleri taşımaktadır.³⁴

11-Hâce Abdullah Ensârî'nin Eserleri:

a) Risaleler: Secili nesir türünde yazmış olduğu; Münâca'atnâme, Nesâyih, Zâdü'l-ârifîn, Kenzü's-sâlikîn, Kalendernâme, Muhabbetnâme, Heft Hisar, Risâle-i Dil u Cân, Risâle-i Vâridât ve İlâhinâme isimli risaleleri vardır.³⁵ Bunlardan İlâhinâme hş.1319/1940 yılında Tahran'da neşredilmiştir.³⁶

b) Tabakât-ı Sûfiyye: Aslında bu kitap ilk önce Ebu Abdurrahman Muhammed b. Huseyn es-Selemi-i Nişâbüri

(ö.412/1021) tarafından Arapça olarak yazılmıştır. Abdullah Ensârî bu eseri tafsilatlı bir şekilde Herat lehçesiyle sufilerin hizmetine sunmuştur. Kitabı Habîbî ve Fâzıl-i Afgâni-yi Muasır bastırmışlardır. Cami bu eseri, kendi asrında kullanılan Farsça'yla "Nefehâtu'l-üns" ismiyle yazmıştır.³⁷

12-Târih-i Berâmike (=Ahbâr-i Berâmike):

Çok akıcı bir nesre sahip olan kitabın, Safâ, Muhammed b. Huseyn b. Ömer-i Herevî tarafından Arapça'dan tercüme edilmiş olabileceği kanaatindedir.³⁸ Eseri Mirza Abdülazîm Karîb açıklayıcı bir mukaddime ile hş.1313/1934 yılında Tahran'da bastırmıştır.

13-Ömer Hayyâm-ı Nişâbûrî'nin Eserleri:

a) Nevrûznâme: Çok sade ve fasih bir nesirle yazılan kitap; Nevruz bayramının ortaya çıkışını ve hakikatini anlatmaktadır. Bununla birlikte eserde yeri geldikçe İran'ın tarihi, hükümdarlık adetleri, meslekleri, gelenekleri ve ilimler gibi başka çeşitli konular da vardır. Müctebâ Minovî Berlin Kütüphanesi'ndeki nüshayı mukaddime ve haşiyelerle hş.1312/1933 yılında Tahran'da bastırmıştır.³⁹

b) Risâle der-İlm-i Külliyât (=Risâle-i Vücûdiyye, Risâle der-Külliyât-ı Vücûd): Kitap Ravzatü'l-ukûl olarak da bilinir. Hayyâm bu eseri üç bölüm halinde Nizâmü'l-mülk için yazmıştır.⁴⁰

c) Tercüme-i Hutbetü'l-garrâ: Kitap, İbn-i Sina'nın tevhit hakkındaki hutbesinin tercümesi olarak İsfahan'da bazı dostlarının isteği üzerine 472/1079'da yazılmıştır.⁴¹

14-Tercumânü'l-belâga:

Belagat ilmi üzerine yazılan bu eserin yazarını Reşîd-i Vetvât, Hadâikü's-sihr adlı kitabında Ferrûhi-yi Sistânî olarak belirtmiştir. Ancak Ahmet Ateş, Fatih Kütüphanesi'nde bulunan ve 507/1113 yılının Ramazanında Ebu'l-Heycâ Erdeşîr b. Deylemspar Necmi-i Kutbi-i

Şâir tarafından istinsah edilen nüshada bu eserin yazarının Muhammed b. Ömer-i Râduyânî olduğunu tespit etmiş ve 1949'da İstanbul'da neşretmiştir. Kitapta Sultan Mahmud ve Mes'ud dönemlerinin şairlerinden şahit beyitler getirilmesi ve 507/1113 yılında istinsah edilen nüshanın elde bulunması bu kitabın h.V/XI. asrın ikinci yarısında yazılmış olmasını gerektirir. Vetvât eseri beğenmediğini söylemekle birlikte kendi kitabına ondan birçok bölümü almıştır. Eser hem belagat ilimleri hem de getirilen şahit beyitler açısından büyük değere sahiptir.⁴²

15-Beyânü'l-edyân:

Dinler ve mezheplerin açıklaması hakkında hk.485/1092 yılında Ebu'l-meali Muhammed b. Abidullah b. Ali tarafından beş bab halinde yazılmıştır. Her babta bir dinden söz edilmektedir. Ancak beşinci bab hakkında bir bilginimiz yoktur. Eseri ilk önce Şeffar 1883'te Müntehabât-ı Fârisî'nin birinci cildinde Fransızca tercümesiyle birlikte Paris'te, daha sonra da Abbas İkbâl-i Âştîyânî hş.1312/1933'te Tahran'da yayınlamışlardır.⁴³

16-Gazzâli'nin⁴⁴ Eserleri:

a) Kimyâ-yı Saâdet: Arapça olarak yazdığı "İhya-yi Ulûm" adlı eserinin özeti tarzında 490-500/1096-1106 yılları arasında yazmıştır. Yazar eseri dört isim ve dört esas üzerine kaleme almıştır. İsimler; Kendi Nefsini Tanımak, Allah-ü Teala'yı Tanımak, Dünyayı Tanımak ve Ahireti Tanımak'tır. Rükünler ise; İbadet, Muamelat, Muhlikat ve Münciyat'tır.⁴⁵ İlk baskısı 1881'de Bombay'da yapılan eserin daha sonraları birçok baskısı yapılmıştır.⁴⁶

b) Nasihâtu'l-mulûk: Sultan Sencer için 503/1109 yılında yazmıştır. Padişah ve saraydakilere yol göstermesi ve hidayet için kaleme alınmıştır. İlk önce itikat ve iman esasları, daha sonra şahların,

vezirlerin ve yazarların siretleri ve bilginlerin hikmetinden bahseder. İbn-i Mustavfi tarafından Arapça'ya, Aşık Çelebi tarafından Türkçe'ye çevrilen eserin ilk baskısı Celâl Humâyî tarafından hş.1317/1938 yılında Tahran'da yapılmıştır.⁴⁷

c) Fezâilü'l-enam min-Resâil-i Hücetü'l-İslam: İmamın ölümünden sonra akrabalarından birisi onun mektuplarını bir mecmuada toplamış ve beş bölüme ayırmıştır. Birincisinde; melik ve sultanlara yazdığı mektuplar, ikinci ve üçüncü bölümde; vezirlere yazdıkları, dördüncüde; fakih ve imamlara gönderdikleri, beşincisinde ise; imamın fasılları ve vaazları yer almaktadır. Müellif başlarda kendisinden açıklamalarda da bulunmuştur. Abbas İkbâl-i Âştîyânî hş.1333/1954 yılında yaptığı neşrinde, imamın şakirtlerin sorularına verdiği cevapları içeren bir bölümü bu esere eklemiştir.⁴⁸

17-Fârisnâme:

İslam'dan önce İran tarihi ve Fars bölgesinin coğrafyası hakkında Sultan Muhammed b. Melikşah-ı Selçuki zamanında İbnü'l-Belhi tarafından yaklaşık 502-510/1108-1116 yılları arasında yazılmıştır. Eseri Nicholson 1921'de Leyden'de bastırmıştır.⁴⁹

18-Kifâyet (=Kifayetün fi'l-Fıkh):

Şafi fikhında İmam el-Bagâvî eş-Şâfi (ö.516/1122) tarafından yazılmıştır. Kitapta fikhî istılahların Farsça açıklamaları yapılmıştır. Eserin yazma nüshası Tahran Üniversitesi Kütüphanesi'nde mevcuttur.⁵⁰

19-İskendernâme:

İskender destanlarının anlatıldığı bir kitaptır. Müellif veya mütercimi kesin olarak belli değildir. H.V. ve VI. yüzyıl arasında yazılmış olmalıdır. Arapça'dan Farsça'ya tercüme edildiği sanılmaktadır. Kaynağı ve rivayetleri Vehb b. Münebbih'tendir. Eldeki nüshanın

başı ve sonu yoktur. Kitabın bir yerinde katip kendi adından Abdu'l-Kâfi b. Ebi'l-Berekât olarak söz etmiştir. *Ehrâ ve Sutuden, Hunk Bud ve Surh Bud, Sad Behr ve Ayne'l-hayat* gibi destanlar bu eserden alınarak nazmedilmiştir. Eser Bel'ami nesri tarzında yazılmıştır. Nizami'nin İskendernâmesi'nin de bu eserden alınmış olma ihtimali vardır.⁵¹ Kitap hş.1343/1964 yılında İreç Efşâr tarafından 796 sayfa olarak neşredilmiştir.⁵²

20-Keşfu'l-esrâr:

Ebu'l-Fazl Reşîdüddîn el-Meybedî tarafından 520/1126 yılında Abdullah Ensârî'nin Kur'an tefsirinin açıklanması tarzında yazılmıştır. İki bin sayfanın üzerindedir. Hş.1331/1952 yılında Ali Asgâr Hikmet tarafından Tahran'da bastırılmıştır.⁵³

21-Ahmed-i Gazzâlî'nin⁵⁴ Eserleri:

a) Lubâbu'l-İhyâ: İhyâ-yı Ulûm'un özeti tarzındadır.

b) ez-Zâhoretun fi-İlmi'l-basîret:

c) Bahru'l-hakîkat: Bu eserinde Gazzâlî fena makamına ulaşmak için yedi mertebeyi aşmak gerektiğini söylemektedir. Birincisi marifet ve bunun cevheri yakîndir. İkincisi celal ve cevheri hasrettir. Üçüncüsü vahdaniyet ve cevheri hayattır. Dördüncüsü rububiyet ve cevheri bekadır. Beşincisi uluhiyet ve cevheri visaldir. Altıncısı cemal ve cevheri riayettir. Yedincisi de izzettir ve bunun da cevheri fakrdır.⁵⁵

d) Risâletü'l-âşığıyye:

e) Sevânihu'l-uşşâk: Aşkın manası, halleri ve sırları konusunda yazdığı önemli eserlerindedir. Arapça ve Farsça çeşitli gazel ve rubailerden şahitler getirmiştir. Eseri Hellmut Ritter birkaç nüshayı karşılaştırarak 1942'de yayınlamıştır.⁵⁶ Bu risale sufi yazarlar tarafından taklit edilmiş, öyle ki Câmi "Levayih" adlı eserini bunun taklidi olarak yazmıştır.⁵⁷

f) Mekâtib: Yazarın beş tane mektubunu içermektedir ve Mekâtib-i Aynu'l-Kuzât Mecmuası'nda yazılmış olup Murat Menla Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Bundan dolayı eserin Aynu'l-Kuzât-i Hemedânî'ye ait olduğu da söylenmektedir.⁵⁸

22-Mecmelü't-tevârih ve'l-kisâs:

Başlangıçtan 520/1126 senesine kadarki dünya ve İran tarihi hususunda muteber bir eserdir. Yazarı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Esedâbâd-i Hemedânî olduğu, İsfahan'da yaşadığı ve Selçukluların saray katiplerinden olduğu sanılmaktadır. Eseri, Melikü's-şuarâ Bahâr tashih, haşiyeye ve açıklamalarla hş.1318/1939 yılında yayınlamıştır.⁵⁹

23-'Aynu'l-Kuzât-i Hemedânî'nin Eserleri:

a) Yezdân Şihaht: Şehâbeddîn-i Suhreverdi'ye de nispet edilen eserde ilahi meseleler, hikmet ve tabii ilimler üç bölüm halinde yazılmıştır.⁶⁰

b) Risâle-i Cemâlî: Yazarın asrındaki şehzadelerden Cemâlüddîn Şerefüddeve için yazılan kısa bir risaledir. Selef-i Sâlihîn dininin beyanı hakkındadır.⁶¹

c) Temhidât (=Zubdetu'l-hakâik-i Mârifet): Sulûkun şartı, dinin rükünleri, aşk, ruh ve gönlün hakikati, Kur'an'ın sırları, küfür ve imanın gerçekleri gibi irfan konularını içermektedir. On temhitten oluşan kitap Türkçe'ye tercüme edilmiş, bu tercüme Muhammed Gîsûdrâz (ö.825/1421) Farsça şerh yazmıştır. Eser hş.1341/1935'te diğer birkaç risaleyle birlikte Tahran Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.⁶²

24-Seyyid İsmâil-i Curcânî'nin⁶³ Eserleri:

a) Zâhire-i Hârezmşâhî: Tıp alanında dönemin en muteber kitaplarından. Kutbeddîn Muhammed b. Enûştekin-i Hârezmşâh

döneminde, 504/1110'da padişaha atfen yazılmaya başlanmıştır. Hârezm'in havası ve o civardaki birçok hastalığın sebepleri hakkındadır.⁶⁴ Türkçe ve İbraniceye de çevrilen kitabı Encümen-i Asar-ı Milli ve Tahran Üniversitesi bastırıştır.⁶⁵

b) Hâfi-yi Alâyî: İki küçük cilt halinde, Ala'uddevle Atsız-i Hârezmşâh'ın emriyle, *Zahire*'nin önemli konularının özeti tarzında yazılmıştır.⁶⁶

c) Ağrâz (=el-Ağrâzu'l Tabiiyetu ve'l-Mebâhisu'l-Alâiyye): Bunu da *Zahire*'den özet olarak Atsız'ın veziri Mecdeddîn Ebu Muhammed Sahib b. Muhammed el-Buhârî'nin isteği üzerine yazmıştır.⁶⁷ Henüz basılmamıştır.⁶⁸

d) Yâdgâr: Tıp alanında, tek cilt halinde, Hârezmşâh için yazılmış bir kitaptır.⁶⁹

25-İtikâd-i Ehl-i Sünnet ve Cema'at:

H.V. ve VI. asırdaki ehl-i sünnetin büyük imamlarından olan Necmüddîn Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Ahmed-i Neseî (461-537/1068-1142) tarafından yazılmıştır. Müftüyyü's-sakaleyn lakabıyla da bilinen yazar; fıkıh, hadis, tefsir, bahs ve cedel konularında mütebahhirdir. Ehl-i sünnetin inançlarının esaslarını içeren eserini 535/1140 yılında yazmıştır.⁷⁰

26-Kelile ve Dimne-i Behrâmşâhî:

Kelile ve Dimne; Sanskritçe'den Pehlevice'ye, Pehlevice'den Abdullah b. el-Mukaffâ tarafından Arapça'ya, Arapça'dan ilk önce Nasr b. Ahmed-i Sâmânî'nin emriyle nesir olarak Deri Farsçasına ve aynı tercümeden Rûdekî nazma dönüştürmüştür. H.VI/XII. asrın başlarında tekrar Arapça'sından sanatlı bir nesirle Ebu'l-Meâli Nasrullah b. Muhammed b. Abdülhamid-i Munşî tarafından Farsça tercümesi yapılmıştır. Yazar, Hüsrev Melik'in zamanında (559-583/1163-1187)

vezirlik yapmıştır. Arapça ve Farsça atasözü ve şiirler de ilave ettiği eserini Behrâmşâh-i Gaznevî'ye (ö.541 veya 552/1146-1157) itaf etmiştir.⁷¹

27-Kifâyetu't-ta'lim:

Zâhirüddîn Riyâzi-yi Mes'udî, riyaziyat ve astronomi konusundaki eserini 542/1147'de yazmıştır. Eser, *Kifâyetu't-ta'lim fi-Sana'atu't-tencim* adıyla hş.1298/1880'de Tahran'da yayınlanmıştır. Yazarın ayrıca *Cihân-ı Dâniş* adlı bir kitabının da olduğu söylenmektedir.⁷²

28-Meclis-i Şehristânî:

Büyük şafi mütekellimlerden Ebu'l-Feth Muhammed b. Ebu'l-Kâsim Abdülkerim-i Şehristânî (=Şâristânî)'nin (ö.548/1153) Bağdat ve Hâzrem'e yaptığı seferlerinde söylemiş olduğu vaaz ve zikirlerinden oluşan bir eserdir. Genelde vaazların içeriği halk ve emir konuları olup bunları açıklarken istişhatta da bulunmuştur.⁷³

29-Reşîd-i Vetvât'ın Eserleri:

a) Hadâikü's-sihr fi-Dekâiku's-şiir: *Tercumânu'l-belagâ*⁷⁴ adlı eseri tekmil ve islah için edebi sanatlar konusunda yazılmıştır. Konuları anlatırken Farsça ve Arapça şiir ve nesir örnekleri getirmiştir. Daha sonraları bu esere şerhler, tahlisler ve taklitler de yazılmıştır. Kitap Abbas İkbâl-i Âştîyânî tarafından hş.1305/1926'da Tahran'da basılmıştır.⁷⁵

b) Nesru'l-li-Alî min-Kelâm-i Emîru'l-Mü'minîn Ali: Kitabın aslı Amr b. Bahr-i Câhiz (ö. 225/868) tarafından Hz. Ali'nin sözlerinin toplanmasıyla Arapça olarak kaleme alınmıştır. Reşîd, bundaki kelimeleri Arapça olarak tefsir etmiş ve Farsça'ya tercüme yapmıştır. Her bir mazmun için de iki beyit Farsça şiir yazmıştır. Bu eser,

Matlûb-i Kulli Tâlib min Kelâm-i Ali b. Ebi Tâlib veya *Sad Kelime* diye de isimlendirilir. Kitap birçok defa basılmıştır.⁷⁶

c) Mekâtib-i Fârisî: Vetvât'ın idarecilerle ve dostlarıyla olan yazışmalarını içeren bu eseri edebî ve tarihî açıdan önem taşımaktadır. İran Milli Kütüphanesi ve Türkiye kütüphanelerinde nüshaları mevcuttur.⁷⁷

d) Ebkâru'l-efkâr: 69 varaktan oluşan ve içerisinde Vetvât'ın mektup ve şiirlerinin bulunduğu bir mecmuadır.⁷⁸

30-Makâmât-i Hamîdî

Lafzî sanatların son derece güzel kullanıldığı h.VI/XII. asrın en önemli sanatlı nesir örneklerindedir. Yazarı, Kadı Hamîdeddîn Ömer b. Mahmud el-Belhî'dir. *Makâmât-i Bedi'üzzamân-i Hemedânî* ve *Makâmât-i Harîrî*'ye nazire olarak yazmıştır. 24 makameden oluşan eserin yazımına 551/1156'da başlanmıştır. Enverî ve Nizâmi-yi Arûzî yazardan ve eserden bahsetmişlerdir. Kitap ilk olarak hatalarla dolu bir şekilde 1260/1844'te basılmış, daha sonra Tebriz'de 1933'te Şemîm-i Hemedânî tarafından daha düzgün bir şekilde bastırılmıştır.⁷⁹

31-Cehâr Makâle

Ahmed b. Ömer b. Ali Nizâmi-yi Arâzi-yi Semerkandî tarafından Gûr şehzadelerinden Emir Ebu'l-Hasan Ali b. Mes'ud adına 550/1155 senesinde yazılan bu eser, Farsça yazılmış mensur eserlerin en değerlilerindedir. 45 sene bu hanedanın hizmetinde bulunan müellif eseri; inşa ve kitabet, şiir, nücüm ve tıb olmak üzere 4 makaleden tertip etmiştir. Belagat ve nesirde üstat olduğu gibi şairliği de vardır ve eserinde kendi şiirleri mevcuttur. Kitapta Firdevsî, Mu'izzî ve Hayyâm gibi şairlere ait bilgiler bulunmaktadır. Eser Muhammed-i Kazvînî tarafından 1909'da Leyden'de bastırılmış ve bu baskı üzerinden birçok neşirler yapılmıştır.⁸⁰

32-Ebu'l-Hatem Esfezârî'nin Eserleri:

a) Kâinât Cû (=Risâle-i Âsâr-i Ulvî): Gökbilim alanında üstat olan yazar bu eserini Fâhru'l-Melik b. Nizâmü'l-mülk adına h.V. asrın sonlarında yazmıştır.⁸¹

b) Risâletu's-şebeket: Sultan Bûrkiyarûk b. Melikşâh-ı Selçukî'nin emriyle içi boş bir cevher hakkında yazmıştır.⁸²

33-Atâbetü'l-ketebet:

Müntecîbüddîn Ali b. Ahmed Kâtib-i Cuveynî, Sultan Sencer'in yazışmalarını Fâhru'l-Melik b. Nizâmü'l-mülk'ün tavsiyesi üzerine 528-548/1133-1153 yılları arasında toplamıştır. Zamanının edebiyatına ve tarihine ışık tutması açısından önemlidir. Muhammed-i Kazvînî ve Abbas İkbâl-i Âştîyânî hş.1329/1950 yılında Tahran'da bastırmışlardır.⁸³

34-Karâze-i Tabiiyyât:

Eserin İbn-i Sina'ya ait olduğu söylenmekle birlikte⁸⁴ Safâ, Beyhakî'nin eserin Ebu Sa'îd Muhammed b. Muhammed el-Ganemî'ye ait olduğunu söylediğini bildirmektedir.⁸⁵ Kitap tabii meseleler konusunda soru ve cevapları içermektedir. Hayvanî, nebatî, madenî ve nevadir meseleleri olmak üzere 4 bölümden oluşur. Hk.1373/1953 yılında Encümen-i Asar-ı Milli yayınları içerisinde basılmıştır.⁸⁶

35-et-Tevessül ile't-teressül:

Edebiyat ve tarih konusunda Bahâeddîn Muhammed b. Mueyyed-i Bağdâdî tarafından Ala'uddîn Tekiş-i Hârezmşâh zamanında (568-596/1172-1199) yazılmıştır. Müellif aynı zamanda bu sultanın katibidir. Kitap, bir önsöz, iki fasıl ve üç bölümden oluşmaktadır. Önsözde Allah'a hamd ve sena, Peygamber'e salat ve selam ve sultana övgü, ikinci fasılda, Farsça'nın yazım özellikleri, bölümlerde

ise mektuplar yer almaktadır. Farsça nesir ve tarih açısından önemli olan eser, hş.1315/1936 yılında Tahran’da basılmıştır.⁸⁷

36-Târih-i Buhârâ:

Bu kitap aslında Ebu Bekr Muhammed b. Câfer-i Nerşehî’nin Arapça 332/943’te yazdığı kitabın Ebu Nasr Ahmed b. Muhammed b. Nasru’l-Kabavî tarafından 522/1128’de Farsça’ya yapılan tercümesidir. Muhammed b. Zafer b. Ömer 574/1178 yılında bu tercümeyi kısaltarak yazmıştır. Daha sonra başka birisi zamanının olaylarını ta Cengizhan’ın Buhara’yı işgaline kadar bu kitaba katmıştır. Kitabı önce Şeffar 1883’te basmış, daha sonra da Muderris Razavî bir mukaddemeye hş.1317/1938 yılında Tahran’da bastırmıştır.⁸⁸

37-Esrârü’t-tevhid:

Ebu Sa’îd’in makamatlarını içeren ve tasavvuf kitaplarının kaynaklarından sayılan eserin yazarı, Muhammed b. el-Munevver b. Şeyhu’l-İslam Ebi Sa’d b. Ebi Tâhir Sa’îd b. Ebi Sa’îd Fazlullah b. Ebi’l-Hayr el-Meyhenî’dir. Kendi atasının (Ebu Sa’îd Ebu’l-Hayr) halleri, haberleri ve kerametlerini içeren kitabını Gûr padişahı Ebu’l-Feth Giyâseddîn Muhammed b. Sam’a (ö. 599/1202) takdim etmiştir. Kitabın telifi 548/1153’ten sonra olmuştur. Eseri ilk önce Jakovski Petersburg’da 1899’da neşretmiş ve telif tarihini 553-599/1158-1202 arası olarak belirtmiştir.⁸⁹

38-Ba’z-i Fezâihu’r-revâfiz:

H. VI/XII. asırda mezhep çekişmelerinin yoğunlaştığı bir dönemde Şia mezhebine karşı Şehâbeddîn Tevârih-i Şâfi tarafından 555/1160 yılında yazılmıştır. Yazar Rey’de yaşamıştır. Kitabın müstakil bir nüshası elimizde bulunmamakla birlikte Şeyh Abdülcelil-i Râzî eserin büyük bir kısmını, reddiye yazmak için kendi *Mesâlibu’n-nevâsib* adlı kitabında aktarmıştır.⁹⁰

39-Kitâbu'n-nakz (=Mesâlibu'n-nevâsib):

Fezâihu'r-revâfiz'in yazılmasından birkaç sene sonra ona reddiye olarak Nasîruddîn Ebu'r-Reşîd Abdülcelil b. Ebu'l-Huseyn b. Ebu'l-Fazl Gazvînî-yi Râzî tarafından 560/1164 yılında tamamlanmıştır. Kitap Seyyid Celâleddîn-i Huseynî tarafından mukaddime ve açıklamalarla hş.1355/1956 yılında neşredilmiştir.⁹¹

40-Semek-i Ayyâr:

H.VI/XII. asrın en önemli romanlarından olan eser üç ciltten oluşan mufassal bir destandır. Tek nüshası Budellin Oksford Kütüphanesi, Ms' Ouseley 379, 380, 381 numarada kayıtlıdır. Bu hikayeleri toplayan Ferâmuz b. Hudâdâd b. Abdullah el-Kâtibü'l-Ercânî'dir ki; onları zamanın hikayecilerinden Sıdika-yi Ebu'l-Kâsım'ın dilinden yazmıştır. Hikayeler, İran, Halep ve Çin'e kadar uzanır ve geçen isimler de İran adlarıdır. Kitabın derlenmesine 585/1189 yılında başlanmıştır.⁹² Hş.1338-1343/1959-1964 yıllarında eserin iki bölümü Tahran'da yayınlanmıştır.⁹³

41-Tercume-i Futûh-i İbn-i E'sem:

Kitap, Ebu Muhammed Ahmed b. E'sem'in Raşit halifeler, müslümanların fetihleri, hilafetin Muaviye'ye geçişi, onun ve oğlu Yezid'in idaresi ve Kerbelâ olayı hakkında yazmış olduğu Arapça eserinin Farşça'ya tercüme ve şerhi şeklindedir. Mueyyidü'l-mülk Kıvâmuddîn 596/1199 yılında Ahmed b. Muhammed el-Mustavfî el-Herevî'ye bu işi yapması için emir vermiştir. Kitap 1888 senesinde Bombay'da basılmıştır.⁹⁴

42-Târih-i Beyhak:

İbn-i Finduk lakabıyla da bilinen Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kâsım Zeyd b.Muhammed el-Beyhakî tarafından Beyhak bölgesinin tarihi, coğrafyası, alim ve edipleri hakkında bilgi, idarecileri ve meş-

hur aileleri konusunda açıklamaların yer aldığı eser, başka kitaplarda az bulunan tarihî yararlar ve önemli bilgiler açısından oldukça kıymetlidir. Sade ve güzel bir nesre sahip olan kitap 563/1167 yılında yazılmıştır. Eseri Ahmed Behmenyâr-i Kirmânî hş.1317/1938 yılında Tahran'da bastırmıştır.⁹⁵

43-Suhreverdî'nin⁹⁶ Eserleri:

a) Risâle-i Âvâz-i Perr-i Cibrîl: Eser 1935 yılında Rûznâme-i Asyâyî'nin 227. cildinde Fransızca tercümesiyle birlikte Henri Corbin ve Poul Kraus tarafından yayınlanmıştır.⁹⁷

b) Risâletu'l-ışk: *Munîsu'l-uşşâk* adıyla 1934 yılında Otto Spies tarafından bastırılmıştır.⁹⁸

c) Lugât-ı Mûrân:

d) Safîr-i Sîmurg:

e) Tercume-i Risâletu't-tayr-i İbn-i Sina: Son üç eser Ospis tarafından 1935 yılında Şututgard'da bastırılmıştır.⁹⁹

f) Risâletun fi-Haleti't-tufûliyyeti:

g) Rûzî bâ-Cema'ât-i Sûfiyân: Bu iki risale de Mehdî Beyânî tarafından hş.1317/1938 yılında Tahran'da yayınlanmıştır.¹⁰⁰

h) Risâle-i Akl-i Surh: Bu risaleyi de yine Mehdî Beyânî hş.1319/1940 yılında İsfahan'da neşretmiştir.¹⁰¹

44-Hubeş'in¹⁰² Eserleri:

a) Beyânu't-tib:

b) Mulhime-i Dânyâl (=Usûlu'l-melâhim):

c) Kitâbu'l-kavâfi:

d) Kâmilu't-tâbir:

e) Kânûnu'l-edeb der-Lugât:

f) Beyânu'n-nucûm der-Hey'et ve Nucûm:¹⁰³

45-Zâhiri-yi Semerkandî'nin¹⁰⁴ Eserleri:

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE FARŞÇA NESİR

a) Ağrâzu's-siyâset fi-l'râzi'r-riyâset:

b) Sem'u'z-Zâhir fi-Cem'i'z-Zâhir:

c) Sindebâdnâme: Eski Hind hikayelerini önce Nuh b. Mansur Pehlevî'ye, ondan Arapça'ya, Arapça'dan Tahiri Farsça'ya tercüme etmiş ve 1948'de İstanbul'da basılmıştır.¹⁰⁵

46-Ravzatu'l-ukûl:

Merzibânnâme'nin tercüme, ıslah ve tehzibi şeklinde yazılan eserin müellifi, Süleyman Şah b. Kılıcarslan'ın katip ve vezirliğini yapan Muhammed b. Gâzi-yi Malatyavî'dir. Nüshaların birisi Leyden Kütüphanesi, diğeri de Paris Milli Kütüphanesi'ndedir. Kitabın birinci bölümü Henri Mase tarafından 1938 yılında Paris'te basılmıştır.¹⁰⁶

47-Merzibânnâme:

Malatyavî'nin tercümesinden birkaç yıl sonra ve ondan habersiz olarak Taberi diliyle yazılan *Merzibânnâme*'nin Sa'âdeddîn Verâvînî tarafından diğeri bir Farsça tercümesi de *Merzibânnâme* ismiyle yapılmıştır. Dokuz bölüm, bir mukaddime ve bir zeyden oluşan tercüme Atabek Özbek b. Muhammed'in (607-622/1210-1225) veziri Ebu'l-Kâsim Rebîbüddîn'e takdim edilmiştir.¹⁰⁷ Musanna bir nesirle yazılan kitap, Mirza Muhammedhân Kazvînî tarafından 1909'da Leyden'de neşredilmiştir.¹⁰⁸

48-Râhatu's-sudûr (ve 'Âyetu's-surûr):

Gerek yazımındaki akıcılık açısından, gerekse içerdiği tarihî ve sosyal birçok bilgi itibariyle dönemin en muteber ve faydalı kitaplarındandır. Yazarı, Necmuddîn Ebu Bekr Muhammed b. Ali b. Süleyman b. Muhammed er-Râduyânî eserini 599/1202'de Keyhüsrev b. Kılıcarslan'a takdim etmiştir. Konu olarak; İran Selçuklularının iş başına gelmelerinden, Hârezmşâhlar tarafından yıkılışlarına kadar olan İran tarihini kapsamaktadır. İçerisinde birçok şairin isimleri ve

şiiirleri de mevcuttur.¹⁰⁹ Kitap önce 1921’de Leyden’de basılmış daha sonra hş. 1333/1954’te Tahran’da ofset baskısı yapılmıştır.¹¹⁰

49-Tercume-i Târih-i Yemînî:

Gaznelilerin tarihi hakkında 412/1021 yılında Ebu Nasr Muhammed-i Utbî tarafından Arapça olarak yazılan *Târih-i Yemînî* adlı eser yaklaşık 602-603/1205-1206 yıllarında Ebu’ş-Şeref Nâsîh b. Zâfer b. Sa’dü’l-Munşî el-Cerbâzkânî tarafından edebî bir üslupla Farsça’ya tercüme edilmiştir. Kitap önce 1848’de Dehli’de, hk.1290/1873’te Bulak’ta (Mısır) ve hk. 1300/1882’de Lahor’da basılmıştır.¹¹¹

50-Necmeddîn-i Kübrâ’nın Risâleleri:

Dönemin büyük sufi şeyhlerinden olan zatın (ö.617 veya 618/1220-1221) Arapça ve Farsça birçok risaleleri vardır. Bunlardan Farsça olanlar:

a) Âdâbu’l-muridîn:

b) Sekînetu’s-sâlihîn:

c) Vusûl-i İlallah:¹¹²

51-Mecdeddîn-i Bağdâdî’nin Risâleleri:

Mecdeddîn, Necmeddîn-i Kübrâ’nın müridi ve öğrencisidir. Tam adı, Ebu Sa’îd Şeref b. Müeyyed b. Ebu’l-Feth Bağdâdî-yi Hârezmî olan yazarın ölümü 606 veya 616/1209-1219 yılları arasındadır. Nazım ve nesir alanında birçok eserleri vardır. Farsça mensur eserleri:

a) Mektupları: İrfanî konuları içerir.

b) Risâle-i Sefer: Bu eserinde büyük zatların süfli alemden ulvi aleme yaptıkları seyr-ü sülûkü dile getirmiş ve risalenin başında avam ile havassın seferi arasındaki farka değinmiştir. Eserin bir nüs-

hası Paris Milli Kütüphanesi 159 numarayla kayıtlı bir mecmuada mevcuttur.¹¹³

52-Fahrüddîn-i Râzî'nin¹¹⁴ Eserleri:

a) Câmi'u'l-ulûm (=Hadâiku'l-envâr fi-Hakâiku'l-esrar): Ala'uddîn Tekiş-i Hârezmşâh adına 574/1178 yılında yazmıştır. İlim ve fenlerin açıklanmasını içeren ansiklopedik bir eserdir. Bombay'da ve Tahran'da basılmıştır.¹¹⁵

b) Usûl-i Akâid: Tevhid, nübüvvet, me'ad, imamet ve usûl-i fikh konularında sekiz baktan oluşan bir risaledir.¹¹⁶

c) Risâle-i Rûhiye: Padişahın, İmam'ın oğlunun ölümü üzerine gönderdiği taziyenâmeye cevap tarzında, ölümün ve ruhun hakikatlerini anlatan bir risaledir.¹¹⁷

d) el-İhtiyârâtü'l-Alâiyye (=el-Ahkâmu'l-Alâiyyet-u fi'l-A'lâmu's-semâviye): Sultan Ala'uddîn Muhammed-i Hârezmşâh'ın adına nucûmî konularda Külliyyat ve Cüziyyat başlığı altında iki makaleden oluşan bir kitaptır. Arapça tercümesi de yapılmıştır.¹¹⁸

53-Târih-i Taberistân:

Ünlü katiplerden Behâeddîn Muhammed b. Hasan b. İsfendiyâr Kâtip tarafından 613/1216 yılında yazılan eser, eski zamanlardan ta 760/1358'e kadarki Taberistân tarihini konu edinmiştir. Dolayısıyla yazarın ölümünden sonra kitaba eklemeler yapılmıştır. Dört bölüm olan kitap, başka eserlerde yer almayan veya az bulunan bazı bilgileri içermesi bakımından oldukça önemlidir. *Tansar'ın Mektubu*'nun¹¹⁹ tercümesinin de eserde bulunması ona ayrı bir değer kazandırır. Taberi lehçesinde şiirlerin de yer aldığı kitap hş.1320/1941 yılında Abbas İkbâl tarafından iki cilt halinde Tahran'da basılmıştır.¹²⁰

54-el-Ma'ârif:

Bu dönemde yazılan tasavvufî eserlerin en önemlilerinden olan kitabın yazarı, Mevlânâ'nın babası Sultânu'l-ulemâ Bahâuddîn Muhammed b. Huseyn Hatîbi-yi Belhî (Bahâ Veled) Necmeddîn-i Kübrâ'nın terbiyesinden geçmiş, 610/1213 yılında Belh'ten Anadolu'ya doğru hicret etmiştir. Ölümü 631/1233'tür. Meclis ve vaazlarından oluşan kitabında, irfanın hakikatı, din ve Kur'an ayetlerinin tefsir ve tevillerini güzel, tatlı ve fasih bir üslupla dile getirmiştir. Eseri Furuzanfer tashih ve mukaddemeye hş.1333/1954'te bastırmıştır¹²¹

55-Efdâluddîn'in¹²² Eserleri:

a) Akdu'l-alâ li'l-Muvaffaku'l-A'lâ: 584/1188 yılında Melik Dinar adına yazdığı bu tarih kitabı beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Selçuklu devletinin son durumu, ikinci bölüm, Gûzların galebesi ve Melik Dinar'ın tasallutu, üçüncü bölüm, meliklerin adalet ve ahlakları, dördüncü bölüm, vezir Gıvâmuddîn'e övgü, beşinci bölümde ise kendi hal tercümesi yer almaktadır.¹²³ Kitap önce hk.1293/1876'da Tahran'da, daha sonra da hş. 1311/1932'de Ali Muhammed Âmirî tarafından yine Tahran'da basılmıştır.¹²⁴

b) Bedâyi'u'l-izmân fi-Vakâyi-yi Kirmân (=Târih-i Efdâl): Kirman'ın coğrafyası, bölgenin durumu ve Kirman tarihini İslamiyet öncesinden ta Melik Dinar'ın oğulları Acemşah ve Ferruhsah dönemlerine kadar içine alır. 606/1209 yılında tamamlanan kitap iki makale ve bir hatimededen müteşekkil olup Tahran'da basılmıştır.¹²⁵

c) el-Muzaâf ilâ-Bedâyi'u'l-izmân fi-Vakâyi-yi Kirmân: Efdâluddîn'in Kirman tarihi üzerine yazdığı üçüncü kitabıdır ve 613/1216 yılında tamamlanmıştır.¹²⁶

56-Tezkiretu'l-Evliyâ:

Feriduddîn Muhammed b. Ebu Bekr İbrahim Attâr-i Nişâbüri'nin (ö.627/1229) *Keşfu'- Mahcûb* ve *Tabakât-i Süfiyye* tar-

zında yazmış olduğu bu önemli eseri 96 evliya ve sufi şeyhinin makamat, menakib, ahlak güzelliği, nasihatler, vaazlar ve hikmetli sözlerini konu edinmiştir. Sade, tatlı, akıcı ve tekellüften uzak bir nesirle yazılmıştır.¹²⁷ Kitap ilk önce 1852'de Dehli'de, sonra 1889'da Lahor'da, Muhammed-i Kazvîni'nin mukaddimesiyle Nicholson tarafından iki cilt halinde 1905-1907 yılları arasında Leyden'de, hş.1346/1967 senesinde Muhammed İsti'lami tarafından Tahran'da yayınlanmıştır.¹²⁸

57-Avfi'nin¹²⁹ Eserleri:

a) Cevâmi'u'l-hikâyât ve Levâmi'u'r-rivâyât: Dört cilt ve her bir cilt 25 bab olarak yazılmıştır. Şairlerin, ediplerin ve çeşitli sınıflardaki insanların durumları hakkında yazılmış tarihî ve edebî bir eserdir. Kitabın bir bölümü *Muntehâb-i Cevâmi'u'l-hikâyât* adıyla Melikü's-şuarâ Bahâr tarafından hş.1324/1945 yılında Tahran'da basılmıştır.¹³⁰

b) Lubâbu'l-elbâb: *Cevâmi'u'l-hikâyât*'a göre daha sanatlı olan bu eser en eski Farsça tezkire olma özelliği taşır. 618/1221 yılında yazılmıştır. İki cilt ve on iki baktan oluşur: Birinci ciltte, Farsça şiir söyleyen devlet ricalinden, ikinci ciltte ise saray şairlerinden söz edilmektedir.¹³¹ Kitap, Hindistan'da Nâsiruddîn Kabâce'nin veziri Huseyn b. Şerefu'l-mülk adına yazılmıştır. 1903-1906 yılları arasında Edward Browne tarafından Leyden'de bastırılmıştır. Hş.1325/1946'da tek cilt halinde Sa'îd Nefisî Tahran'da neşretmiştir.¹³²

c) Tercume-i el-Ferec-i Ba'de's-şiddet: Kitabın aslını Kadı Ebu Ali Muhsin b. Ali b. Muhammed b. Davud et-Tenûhî (ö.384/994) Arapça olarak yazmıştır. Avfi bunu Farsça'ya çevirmiş ve onun bir bölümünü *Cevâmi'u'l-hikâyât*'ına koymuştur.¹³³

58-el-Mu'cem fi-Meâyir-i Eş'âru'l-Acem:

Aruz şiirinin ilmi, kafiye ve şiir eleştirisi konusunda dönemin en kapsamlı ve en önemli kitabı, Şemseddîn Muhammed b. Kays-ı Râzî tarafından 614/1217'de yazılmaya başlanmıştır. Önce her iki dilden de (Arapça, Farsça) şahit beyitler getirmiştir. Daha sonra Farsça şiirlere ait bölümü çıkarmış ve bunun adına; *el-Mu'cem fi-Meâyir-i Eş'âru'l-Acem* demiş, Arapça olan kısma da *el-Mu'reb fi-Meâyir-i Eş'âru'l-Arab* adını vermiştir. Fakat bu eser elde mevcut değildir. El-Mu'cem 1909 yılında Mirza Muhammedhân-i Kazvînî ve Edward Browne tarafından, daha sonra da hş.1314 ve 1335/1935 ve 1956 yıllarında Muderris Razavî tarafından Tahran'da bastırılmıştır.¹³⁴

59-Tabsirâtu'l-Ulûm:

Milletler ve dinler hususunda yazılmış önemli Farsça kitaplarıdır. Kitabın yazarı ve yazıldığı yıl kesin olarak bilinmemekle birlikte Seyyid Murtezâ b. ed-Dâi b. el-Kâsim el-Hasanî er-Râzî'ye nispet edilmektedir. İslam ve İslam dışı fırkalar, tasavvuf fırkaları ve bir kısım sufi şeyhler hakkında yazılmış 26 bابتan müteşekkildir.¹³⁵ İlk önce hk.1296/1879'da Lahor'da, hk.1309 ve 1313/1891 ve 1895 yıllarında Tahran'da ve yine hş.1313/1934'te Abbas İkbâl tarafından Tahran'da basılmıştır.¹³⁶

KAYNAKÇA

- Âştîyânî, Abbas İkbâl, *Siyâsetnâme Mukaddemesi*, Esâtir yayınları, Tahran, 1372.
- Avfî, Muhammed, *Lubâbu'l-elbâb*, hzl. Sa'id Nefisî, İttihad Yayınları, Tahran, 1333.
- Bahâr, Melikü's-şuarâ Muhammed Takî, *Sebk Şinâsî*, Emir Kebir Yayınları, Tahran, 1349.
- Hörn, Paul, *Lugât-ı Furs Mukaddemesi*, Kitâbhâne-i Tahûrî Yayınları, Tahran, 1336.

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE FARŞÇA NESİR

- Hûbrezâde, Ali Asgar, *Nesr-i Pârsî der-Aine-i Târih*, İntişarat ve Amuşeş-i İnkılab Yayınları, Tahran, 1370.
- Kazvîni, Muhammed, *Çehâr Makâle Mukaddemesi*, Dîbâ Yayınları, Tahran, 1372.
- Mu'in, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, Emir Kebir Yayınları, 6. baskı, Tahran, 1363.
- Nefîsî, Sa'îd, *Târih-i Nazm u Nesr der-Îrân ve der-Zebân-i Fârsî*, Furugî Yayınları, 2. baskı, Tahran, 1343.
- Nizâmü'l-mülk, *Siyâsetnâme*, Abbas İkbâl Baskısı, Esâtir Yayınları, Tahran, 1372.
- Safâ, Zebîhullah, *Muhtasarî der-Târih-i Tahavvul-i Nazm u Nesr-i Pârsî*, Kaknüs Yayınları, Tahran, 1373.
- Safâ, Zebîhullah, *Târih-i Edebiyât der- İran*, Firdevs Yayınları, Tahran, 1372.
- Semerkandî, *Nizâmi-yi Arûzî*, Çehâr Makâle, Muhammed-i Kazvîni Baskısı, Tahran, 1372.
- Taberî, Muhammed Ali, *Zubdetu'l-âsâr*, Emir Kebir Yayınları, Tahran, 1372.
- Tarlan, Ali Nihat, *İran Edebiyatı*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1944.
- Tûsî, Esedî, *Lugât-ı Furs*, Muhammed Debîr Siyâkî Baskısı, Kitâbhâne-i Tahûrî Yayınları, Tahran, 1336.
- Unat, Reşit Faik, *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
- Veşmgîr, Keykâvus bin Kâbus, *Kâbusnâme*, Gulâm Huseyn Yûsufî Baskısı, Tahran, 1373.
- Yûsufî, Gulâm Huseyn, *Kâbusnâme Mukaddemesi*, İlmî ve Ferhengî Yayınlar Şirketi, Tahran, 1373.

-
- ¹ Tarlan, A. Nihat; İnan Edebiyatı, s. 55-56.
- ² Daha geniş bilgi için bkz. Safâ, Zebîhullah, Târih-i Edebiyât der-İrân, c. II, s. 879-888 ve Bahâr, Melikü's-Şu'arâ, Sebki Şinâsî, c. II, s. 63-414.
- ³ Safâ, age, c. II, s. 889,890.
- ⁴ Hubrezâde, Ali Asgâr, Nesr-i Pârsî der-Âyine-i Târih, c. I, s. 164.
- ⁵ Tarlan, age, s. 81.
- ⁶ Taberî, Muhammed Ali, Zubdetü'l-âsâr, s. 119.
- ⁷ Zubdetü'l-âsâr'da bu isim; "Keşfu'l-mahcûb li Erbâbi'l-kulûb" şeklinde geçmektedir (Bkz. s. 318).
- ⁸ Safâ, age, c. II, s. 892.
- ⁹ Taberî, age, s. 218,219.
- ¹⁰ Safâ, age, c. II, s. 893,894.
- ¹¹ Taberî, age, s. 158.
- ¹² Safâ, age, c. II, s. 894,895.
- ¹³ Taberî, age, s. 218.
- ¹⁴ Safâ, age, c. II, s. 895.
- ¹⁵ Taberî, age, s. 420.
- ¹⁶ Safâ, age, c. II, s. 896,897.
- ¹⁷ Taberî, age, s. 228.
- ¹⁸ Taberî, age, s. 187.
- ¹⁹ Taberî, age, s. 329.
- ²⁰ Safâ, age, c. II, s. 893.
- ²¹ Tarlan, age, s. 82,83.
- ²² Geniş bilgi için bkz.: Yûsufî, Gulâm Huseyn; Kâbusnâme Önsözü, Tahran, 1373.,
- ²³ Safâ, age, c. II, s. 902.
- ²⁴ Taberî, age, s. 149.
- ²⁵ Bkz.: Esedi-i Tûsî, Lugât-ı Furs, Muhammed Debir Siyâkî Baskısı, Tahran, 1336.
- ²⁶ Daha geniş bilgi için bkz: Hörn, Paul, Lugât-ı Furs Mukaddemesi, Tahran, 1336.
- ²⁷ Safâ, age, c. II, s. 903, 904.
- ²⁸ Bkz: Nizâmü'l-Mülk, Siyâsetnâme, Abbas İkbâl Baskısı, Tahran, 1372.
- ²⁹ Daha geniş bilgi için bkz: Âştîyânî, Abbas İkbâl, Siyâsetnâme Mukaddimesi, Tahran, 1372.
- ³⁰ Taberî, age, s. 421.
- ³¹ Safâ, age, c. II, s. 907.
- ³² Bkz. c. II, s. 908.
- ³³ Taberî, age, s.214.
- ³⁴ Safâ, age, c. II, s. 909.
- ³⁵ Safâ, age, c. II, s. 912.
- ³⁶ Taberî, age, s. 77.
- ³⁷ Taberî, age, s. 261 ve yine geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 912-915.
- ³⁸ Bkz. Safâ, age, c. II, s. 915.
- ³⁹ Safâ, age, c. II, s. 915.
- ⁴⁰ Safâ, age, c. II, s. 916.
- ⁴¹ Safâ, age, c. II, s. 916,917.
- ⁴² Daha geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 917-919 ve Taberî, age, s. 147.
- ⁴³ Taberî, age, s. 105.
- ⁴⁴ Tam adı: Hüccetü'l-İslam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed-i Gazzâli-yi Tûsî'dir.
- ⁴⁵ Safâ, age, c. II, s. 923.
- ⁴⁶ Taberî, age, s. 326,327.

- ⁴⁷ Safâ, age. c. II, s. 924,925.
⁴⁸ Safâ, age. c. II, s. 925,926.
⁴⁹ Taberî, age. s. 281 ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age. c. II, s. 926-928.
⁵⁰ Safâ, age. c. II, s. 928,929.
⁵¹ Daha geniş bilgi için bkz. Bahâr, Melikü'ş-şuarâ, Sebka Şinâsî, c. II, s. 128-132.
⁵² Taberî, age. s. 26.
⁵³ Safâ, age. c. II, s. 930-932.
⁵⁴ Tam adı; Şeyhu'l-meşâyih Mecdeddin Ebu'l-Futûh Ahmed b. Muhammed-i Gazzâlî-yi Tûsî'dir. İmam Gazzâlî'nin küçük kardeşidir ve 520/1126 yılında vefat etmiştir.
⁵⁵ Safâ, age. c. II, s. 933.
⁵⁶ Safâ, age. c. II, s. 933.
⁵⁷ Taberî, age. s. 236,237.
⁵⁸ Safâ, age. c. II, s. 934, 941,942.
⁵⁹ Taberî, age. s. 358 ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age. c. II, s. 935,936.
⁶⁰ Safâ, age. c. II, s. 939,940.
⁶¹ Safâ, age. c. II, s. 940.
⁶² Taberî, age, s. 152.
⁶³ Tıp alanında büyük üne sahip yazarın tam adı; Zeynüddîn İsmâîl b. Hasan-i Muhammed b. Ahmed-i Huseyn-i Curcânî'dir (434-531/1042-1136).
⁶⁴ Safâ, age, c. II, s. 944-946.
⁶⁵ Taberî, age, s. 202.
⁶⁶ Safâ, age, c. II, s. 946.
⁶⁷ Safâ, age, c. II, s. 946.
⁶⁸ Taberî, age, s. 34.
⁶⁹ Safâ, age, c. II, s. 947.
⁷⁰ Safâ, age, c. II, s. 947,948.
⁷¹ Taberî, age, s. 323 ve yine geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 948-952.
⁷² Her iki eser hakkında geniş bilgi için bkz. Safâ, age. c. II, s. 952,953.
⁷³ Daha geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 953.
⁷⁴ Bilgi için bkz. Bu makalenin "Tercumânu'l-belagâ" maddesi.
⁷⁵ Taberî, age, s. 172, ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 954-956.
⁷⁶ Safâ, age, c. II, s. 956.
⁷⁷ Safâ, age, c. II, s. 956.
⁷⁸ Safâ, age, c. II, s. 956.
⁷⁹ Tarlan, age, s. 85, daha geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 957-960 ve Bahâr, age, c. II, s. 328-344.
⁸⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Kazvîni, Muhammed, Çehâr Makâle Önsözü, DibaYayımları, Tahran, 1372.
⁸¹ Safâ, age. c. II, s. 967,968.
⁸² Safâ, age, c. II, s. 968,969.
⁸³ Taberî, age, s. 271 ve daha geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 969-972.
⁸⁴ Bkz. Taberî, age, s. 305.
⁸⁵ Bkz. Safâ, age, c. II, s. 972.
⁸⁶ Taberî, age, s. 305.
⁸⁷ Taberî, age, s. 50 ve yine geniş bilgi için bkz. Safa, age, c. II, s. 973-977.
⁸⁸ Taberî, age, s. 117 ve Safâ, age, c. II, s. 977,978.
⁸⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 980-983.
⁹⁰ Safâ, age, c. II, s. 984,985 ve Taberî, age, s. 296,297.
⁹¹ Taberî, age, s. 347 ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 985-988.
⁹² Daha geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 988-992.

-
- ⁹³ Taberî, age, s. 235.
- ⁹⁴ Taberî, age, s. 235.
- ⁹⁵ Safâ, age, c. II, s. 995.
- ⁹⁶ Tam adı; Şeyh Şehâbuddîn Ebu'l-Futûh Yahya b. Habeş b. Emîrek-i Suhreverdi'dir.
- ⁹⁷ Safâ, age, c. II, s. 996.
- ⁹⁸ Safâ, age, c. II, s. 996.
- ⁹⁹ Safâ, age, c. II, s. 996.
- ¹⁰⁰ Safâ, age, c. II, s. 996,997.
- ¹⁰¹ Safâ, age, c. II, s. 997.
- ¹⁰² Tam adı. Şerefuddîn Ebu'l-Fazl Hubeş b. İbrahim el-Mutatabbib et-Tiflîsî olan yazarın ölüm tarihi de 629/1231 yılıdır.
- ¹⁰³ Bu eserler hakkında bilgi edinemedik, sadece isimlerini vermekle yetiniyoruz. Bkz. Safâ, age, c. II, s. 998.
- ¹⁰⁴ Tomgaçhân'ın saltanatı döneminde sahib divan-ı resâil görevini yapan yazarın tam adı; Behâuddîn (veya Zâhiruddîn) Muhammed b. Ali b. Muhammed b. el-Hasan ez-Zâhirî el-Kâtib es-Semerkindî'dir.
- ¹⁰⁵ Taberî, age, s. 235 ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 999-1003.
- ¹⁰⁶ Taberî, age, s. 214 ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 1003-1005.
- ¹⁰⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 1005-1008.
- ¹⁰⁸ Taberî, age, s. 368.
- ¹⁰⁹ Tarlan, age, s. 81,82.
- ¹¹⁰ Taberî, age, s. 204.
- ¹¹¹ Taberî, age, s. 137 ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 1011,1012.
- ¹¹² Geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 1013-1015.
- ¹¹³ Safâ, age, c. II, s. 1015,1016.
- ¹¹⁴ İmam Fahrüddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn-i Taberî-yi Râzî (ö.606/1209).
- ¹¹⁵ Taberî, age, s. 158.
- ¹¹⁶ Safâ, age, c. II, s. 1017.
- ¹¹⁷ Safâ, age, c. II, s. 1017.
- ¹¹⁸ Safâ, age, c. II, s. 1017.
- ¹¹⁹ Erdeşîr-i Bâbekân zamanında mübedân-i mübed olan Tansar, Taberistan şahı Geşnasb'a bir mektup yazmıştır. (Mu'in, A'lâm, "Tansar Maddesi", s. 397).
- ¹²⁰ Taberî, age, s. 125,126 ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 1017-1019.
- ¹²¹ Daha geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 1019-1022.
- ¹²² Tam adı, Efdâluddîn Ebu Hamîd Ahmed b. Hamîd-i Kirmânî olan yazarın ölüm yılı 652/1254'tür.
- ¹²³ Safâ, age, c. II, s. 1024.
- ¹²⁴ Taberî, age, s. 274.
- ¹²⁵ Taberî, age, s. 96.
- ¹²⁶ Safâ, age, c. II, s. 1025,1026.
- ¹²⁷ Safâ, age, c. II, s. 1022,1023.
- ¹²⁸ Taberî, age, s. 143.
- ¹²⁹ Tam adı; Sedîduddîn (veya Nûreddîn) Muhammd b. Muhammed-i Avfî-yi Buhârî'dir.
- ¹³⁰ Taberî, age, s. 164,165 ve geniş bilgi için bkz. Safâ, age, c. II, s. 1028.
- ¹³¹ Safâ, age, c. II, s. 1029.
- ¹³² Taberî, age, s. 336.
- ¹³³ Safâ, age, c. II, s. 1030.
- ¹³⁴ Safâ, age, c. II, s. 1031-1033.

¹³⁵ Safâ, age, c. II, s. 1033,1034.

¹³⁶ Taberî, age, s. 138.